

Dolderse Kroniek

Villa Chr. Pleines ca. 1910

2e jaargang nr. 2 - mei 1999

uitgave van de
Historische Vereniging Den Dolder

Historische Vereniging Den Dolder

Opgericht 9 april 1997.

2e jaargang nr. 2, mei 1999

Bestuur

Voorzitter: Bodes de Vries, Willem Coxlaan 12,
3734 BV Den Dolder.
tel. 030-2283082

Secretaris: Jan van Buren, Pleineslaan 60,
3734 EP Den Dolder.
tel. 030-2283440

Penningmeester: Harm Sok, Hezer Enghweg 63,
3734 GN Den Dolder
tel. 030-2287515

Redactie

Mieke van der Ploeg Pleineslaan 61,
3734 EM Den Dolder
tel. 030-2288252

Nico W.J. Speelman, Eekhoornlaan 14,
3734 GX Den Dolder
tel. 030-2294124

Jan van Dijk, Van der Griendtlaan 22
3769 BM Soesterberg
tel. 0346-352229

Harm Sok (zie boven)

Tekstvoorstellen en reacties naar de redactie.

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Den Dolder.

De contributie bedraagt f 30.-- per jaar.

Betaling is mogelijk: Kontant bij de penningmeester;
of op postrekening 7739816 t.n.v. **Historische Vereniging Den Dolder**;

ISSN: 1389-0026

Redactioneel

Voor u ligt het voorjaarsnummer van onze tweede jaargang.

Ditmaal met minder verschillende artikelen dan u tot nu toe van ons gewend was, maar wel het gebruikelijke aantal bladzijden.

Oftewel: u krijgt per onderwerp een wat langer en diepgaander stuk voorgeschoteld.

Wat ons betreft kan dat vaker gebeuren, maar we willen natuurlijk graag weten wat u als lezers het prettigst vindt.

Sowieso stellen we het op prijs als u ons af en toe wilt laten weten hoe de Dolderse Kroniek u bevalt.

Welke onderwerpen mist u wellicht? Waaraan zou u vaker of meer aandacht besteed zien?

Hebt u nog andere suggesties? Schroom niet, en bel of schrijf!

We beginnen dit nummer met het eerste artikel van Nico Speelman, over het ontstaan van de spoorwegen in centraal Nederland. Hij heeft over dit onderwerp enkele vervolgartikelen geschreven voordat hij afreisde naar Friesland.

Dan volgt een artikel dat in de jaren '70 is verschenen in het tijdschrift Elsevier, over Adriaan van der Vijsel en zijn kruidentuin hier in Den Dolder. De auteur Ronald Meijer heeft dit zo leeswaardig geschreven dat wij het toch niet kunnen verbeteren.

Tot slot krijgt u interessante wetenswaardigheden te lezen, die Jan van Dijk ontleende aan het dagboek dat pastoor Rademaker gedurende enkele decennia bijhield rond 1800.

Volgens het bijgevoegde kaartje vielen in het parochiegebied van pastoor Rademaker ook Huis ter Heide, Den Dolder en de Vuurse.

Daaruit valt bijvoorbeeld op te maken dat er al zo lang geleden, van sommige in ons dorp voorkomende familienamen, voorouders woonden en werkten hier in de directe omgeving!

De redactie.

Het station Den Dolder (1)

Als we iets willen schrijven over de geschiedenis van het station in Den Dolder, lijkt het zinvol dat te doen tegen de achtergrond van de spoorweggeschiedenis in het algemeen.

Nu is het niet de bedoeling die geschiedenis zeer uitgebreid te beschrijven, daarvoor kan de diepgaand geïnteresseerde wel in de bibliotheken terecht. Maar feit is dat ook voor leken het verhaal van "het spoor" wel degelijk boeiend kan zijn. Zeker in deze tijd van privatisering en opdeling van het Nederlandse net, want uit de geschiedenis zal blijken dat dat proces ook omgekeerd is verlopen!

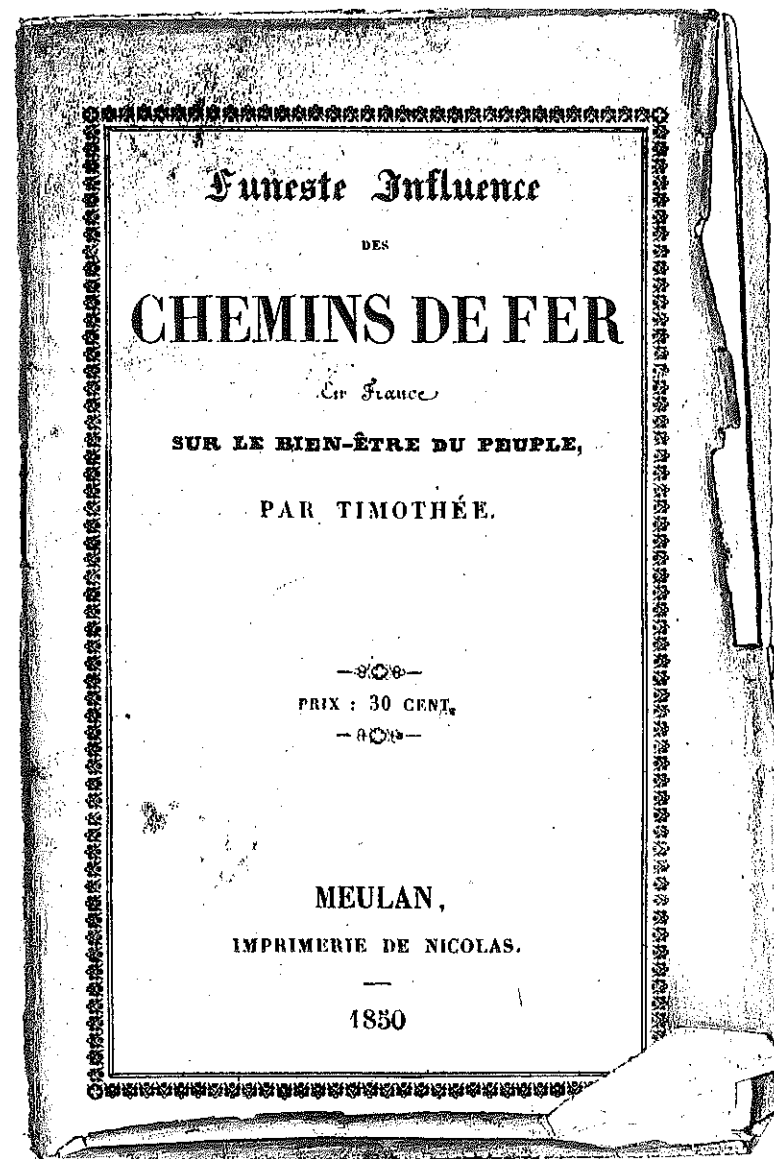
In 1830 werd de eerste stoomlijn geopend in Engeland, van Liverpool naar Manchester. Nu wordt wel gezegd dat Nederland op technisch gebied altijd heeft achtergelopen, maar dat valt toch wel mee. Want in België ging de eerste lijn open in 1835 (Brussel - Mechelen) en in Duitsland aan het eind van datzelfde jaar, van Neurenberg naar Fürth.

In ons land was het zover op 20 september 1839, van Amsterdam naar Haarlem. In 1833 was overigens het eerste plan al gemaakt, toen voor een lijn van Amsterdam over Arnhem naar Keulen. Een lening daarvoor mislukt echter. De staat heeft er onmiddellijk bemoeienis mee, met adviezen en een bevel van de koning tot de aanleg van wat later zou heten de Rijnspoorweg.

In 1836 wordt dan door particulieren de HIJSM (Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij) opgericht die een lijn wil bouwen van Amsterdam over Haarlem naar Rotterdam. Deze opzet heeft succes en leidt dus tot die hierboven genoemde eerste rit naar Haarlem. In 1847 kan men dan tot Rotterdam rijden. Het is 1838 als de aanleg van de Rijnspoorweg begint en in 1843 kan men dan van Amsterdam naar Utrecht en twee jaar later naar Arnhem rijden. Overigens op zogeheten breedspoor (afstand tussen de rails 1945 mm), hetgeen later grote kosten met zich zou meebrengen, want in 1856 moest de Maatschappij ombouwen naar het inmiddels overal in Europa gebruikelijke normaalspoor (1435 mm).

Dat de staat al vroeg inzag dat spoorwegen een algemeen belang hadden mag ook blijken uit het feit dat al vrij snel door de overheid werd vastgesteld dat onteigening van gronden ten behoeve van spooraanleg gewettigd was. Dat wil overigens niet zeggen dat het nut van spoorwegen door iedereen werd erkend.

In Nederland was er veel verzet, zoals ook in andere landen. Dat kan bijvoorbeeld blijken uit een nog in 1850 verschenen Franse brochure, met de veelzeggende titel (vertaald): De verderfelijke invloed van spoorwegen op het welzijn van het volk.

De eerste verdeling van de "spoorwegmacht" tekent zich nu af. Enerzijds is er de NRS (Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij), en daarnaast de HIJSM. Beide maatschappijen gaan krachtig verder met uitbreiding. Zo kun je in 1855 met de NRS van Utrecht naar Rotterdam en is het in dat jaar ook mogelijk geworden om in één dag van Den Haag in Parijs te komen (al duurde dat wat langer dan nu met de Thalys).

Ook de overheid blijft meedenken en zo komt in 1859 de eerste spoorwegwet en in 1860 een Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten. In onze geschiedenis komt nu ook Den Dolder in beeld.

In ambtlijke, toen ook al voor burgers moeilijk te begrijpen taal, werd in 1854 een eerste verzoek aan de Koning der Nederlanden gedaan. De Hoofd Ingenieur van de Spoorwegen, C.M. Balkema, vraagt na een lange inleiding toestemming om een spoorlijn te mogen aanleggen van Utrecht naar Zwolle.

16 febr. 1854

*Aan Zijne Majesteit den
Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau,
Groot-Hertog van Luxemburg,
enz. enz. enz.*

Sire

Rekwest van C.M. Balkema aan ZM de koning betreffende zijne aanvraag om concessie tot daarstelling en exploitatie van spoorwegen in de noord-oostelijke provincien des rijks, van 16 februarij 1854.

De ondervinding heeft geleerd, dat de beweging tussen twee plaatsen afhankelijk is van het getal der bevolking en van de afstand (aan welken laatsten de prijs van het transport verbonden is), ja dat, welke de bijzondere oorzaken der beweging kunnen zijn, steeds en altijd de verhouding van de bevolking en afstand als vaste gronslagen der beweging aangenomen kunnen worden, en mitsdien de beweging tusschen dezelfde plaatsen in hooge mate toeneemt, naar gelang de afstand

kleiner zij, en het mitsdien zaak is de korste afstanden te zoeken om de guntigste financieële resultaten te erlangen, die de grond van die afstanden in verhouding tot de bevolking de ondervinding geleerd heeft, dat door wiskundige berekening vooraf kunnen worden bepaald. Met het oog daarop is de lijn Utrecht naar Zwolle langs de Zuiderzee ontworpen.

In 1859 krijgt de Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij, de NCS, concessie (vergunning) om een lijn Utrecht-Amersfoort-Zwolle te bouwen.

Uit een stuk van de Provinciale Waterstaat van 28 sept 1859 blijkt dat de Baron van Lockhorst c.s. te Parijs de definitieve concessie heeft aanvaard, voor een spoorweg van Utrecht naar Zwolle *en daarbij het vereischte waarborgkapitaal heeft gestort.*

Er werden enige voorwaarden gesteld, zoals in artikel 3:
De spooreweg moet te Utrecht aan den Nederlandschen Rijn Spoorweg en te Zwolle aan den Noorderspoorweg aansluiten.

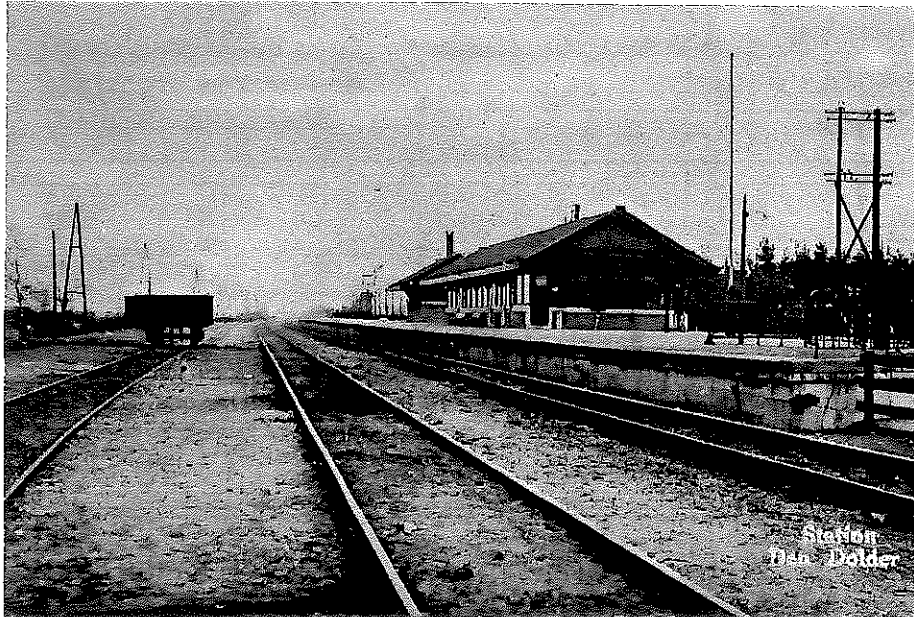
artikel 11
De onteigeningen voor den aanteleggen Spoorweg geschieden dadelijk voor de dubbele spoorbreedte.

Vier jaar later is het mogelijk om per trein van Utrecht naar Hattem te reizen. Er wordt gereden met locomotieven van een goede Engelse kwaliteit, want de laatste gaat pas in 1934 van de rails!

Overigens gaat deze verbinding pas echt renderen als later de Staatslijnen Arnhem-Zwolle (1866), Zwolle-Leeuwarden (1868) en Meppel-Groningen (1870) zijn aangelegd. Verdragend is overigens in veel gevallen dat de aanleg van bruggen (en die zijn er in ons land vele nodig) te kostbaar is voor de particuliere maatschappijen. Dit probleem wordt pas opgelost als de overheid zich bereid verklaart om die kosten op zich te nemen.

Voor we de blik verder op Den Dolder richten, eerst nog even de verdere geschiedenis van de spoorwegen. In 1860 maakt SS (Staatsspoorwegen)

een begin met een eigen lijnennet van meer dan 800 km., waaronder de eerste stoomtramweg (1879) van Den Haag naar Scheveningen. Vanaf 1878 is er ook het wettelijke begrip "locaalspoorwegen", de snelheid mag daarop maximaal 30 km zijn en de asdruk is lager dan op de gewone lijnen.

Het station Den Dolder omstreeks 1914

Vanaf ± 1880 wordt de concurrentie steeds heviger, met als hoofdrolspelers NRS, SS en HSM. Een gedeeltelijke oplossing komt er als in 1889/1890 de NRS door de Staat wordt overgenomen en de hoofdlijnen tussen HSM en SS worden herverdeeld.

Maar het publiek is nog steeds niet blij: de onderlinge aansluitingen zijn slecht en de maatschappijen hebben eigen kaartjes met eigen tarieven. Pas in 1911 komt er één uniform tarief per kilometer.

Zo'n geschiedenis is leerzaam wanneer we naar het huidige streven van de overheid kijken: meer ondernemingen op dezelfde of aansluitende sporen en prijsconcurrentie!

Komen de toestanden uit de vorige eeuw weer terug ?

Inmiddels is het hoofdspoorwegennet nu wel gereed en ziet dat er uit zoals het grotendeels nu nog is. Wel is er nog steeds uitbreiding van locaalspoorwegen en interessant voor ons is dat de Utrechtse Locaalspoorwegmaatschappij in 1898 de lijn Den Dolder-Baarn opent (overigens

geëxploiteerd door de NCS, die dan nog steeds bestaat ondanks het feit dat een staatscommissie in 1881 adviseerde deze maatschappij op te heffen).

In 1901 opent de Nederlandsche Buurtspoorwegmaatschappij (als de NBM bij veel lezers nog wel bekend, met hun trams tussen Zeist en Utrecht en later hun bussen) de lijn Bilthoven-Zeist. Het tracé van deze lijn is nu een mooi fietspad vanaf de Amersfoortseweg (cafe Spitfire, het vroegere station Huis ter Heide) door Bos en Duin naar Bilthoven.

50-jarig bestaan van de NCSM (1863-1913)

Vanaf 1893 rijden er boottreinen van Hoek van Holland naar Keulen en Noord-Duitsland en vanaf 1899 gaan deze via het traject Utrecht-Amersfoort, Den Dolder dus passerend!

Het wordt nu bijvoorbeeld mogelijk rechtstreeks van Hamburg naar Scheveningen te rijden. Dat toegenomen verkeer brengt zoveel drukte mee dat nog vóór de eeuwwisseling er over gedacht wordt om het traject

Utrecht-Amersfoort 4-sporig te maken. Interessant is dat dat 100 jaar later nog niet is gerealiseerd, maar wel steeds opnieuw ter discussie staat ! Overigens moeten we ons realiseren dat in deze tijd heel veel hoofdlijnen nog enkelsporig zijn en dat bv. de lijn Utrecht-Zwolle pas in de eerste jaren van deze eeuw dubbelsporig werd.

In 1914 (het begin van de eerste wereldoorlog) worden alle spoorwegen door de overheid gevorderd en mogelijk is dit ook de prikkel geworden tot een nauwe samenwerking tussen HSM en SS in 1917. Per 1 januari 1917 bestaan dan vervolgens de "Nederlandsche Spoorwegen", die als hoofdgebouw in Utrecht krijgen het welbekende, reusachtige gebouw in baksteen aan de Catharijnesingel.

In 1921 krijgt dan de staat de meerderheid van de aandelen in handen en vanaf 1937 is er de NV Nederlandsche Spoorwegen. "Onze" NCS was al in 1919 nauw gaan samenwerken met de SS en in 1934 werd de lijn Utrecht-Zwolle genaast door de staat. In feite was dit het einde van de NCS.

Hoewel reeds in 1908 de eerste elektrische trein in ons land reed (de Hofpleinlijn, van Rotterdam via Pijnacker naar Den Haag), nam die vorm van tractie niet meteen een grote vlucht. Zo was in 1939 Utrecht-Amersfoort nog niet "onder de draad" (dat was pas het geval in mei 1942) en konden we pas in 1952 elektrisch van Utrecht naar Zwolle. Toch liep Nederland niet achter en dat mag bijvoorbeeld blijken uit het feit dat in ons land als eerste in Europa de laatste stoomloc op 7 januari 1958 naar het museum ging.

Tot slot van deze korte geschiedenis mag nog vermeld worden (en dat is aardig in deze tijd van discussies over de Zuiderzeespoorlijn en de Hanzespoorlijn, beoogde snelle verbindingen van de randstad met het Noorden) dat er indertijd op de Afsluitdijk ruimte is gereserveerd voor een dubbelsporige verbinding van Groningen naar Amsterdam.

Het plan om die lijn ook te realiseren is niet uitgevoerd door geldgebrek in de crisisjaren.

Nico W.J. Speelman

"Koning uit het land dat nergens ligt"

Uit Elseviers Weekblad van 20 december 1975

De Bewoners van het vredige buurtschap Den Dolder hullen de immer zwartgelaarsde Van de Vijssel in het kleed der mysterieuze tijden en de hogere wijsheid.

Hij is in veler ogen niet slechts een merkwaardige grijsaard, meer nog: een kluisenaar.

Rond de lap grond, begrensd door Baarnseweg en Eekhoornlaan, ooit gekocht voor de nu belachelijke prijs van twintig cent de meter, hangt een waas van stille onbekendheid. Wie weet eigenlijk van Van de Vijsel? De koning der kruiden, die zich voor wie hem spreekt tot sprookjesverteller transformeert, die kleine man komt amper het dorp in. Volgens de beste Reviaanse opvattingen, heeft Van de Vijsel zijn eigen universum geschapen. De lijnen van het leven komen samen in Jasper S. "Noem mij maar zo, het doet er toch niet toe....?" Buiten het roestige hek, waar de barbaarse bouwkraan hautain over die kleine oase buigt, wacht een andere sfeer. Daar spelen kinderen op de stoepen, worden tuinen met biels geprofileerd, daar mengen de mensen hun nieuwsgierigheid en lichte vrees tot een vreemde beker. Men zei onlangs: Van de Vijsel is niet veel meer in de tuin. Men mat zijn wispelturigheid, anderen gingen voorbij, zwijgend.

Alles is niets. Overal is nergens.

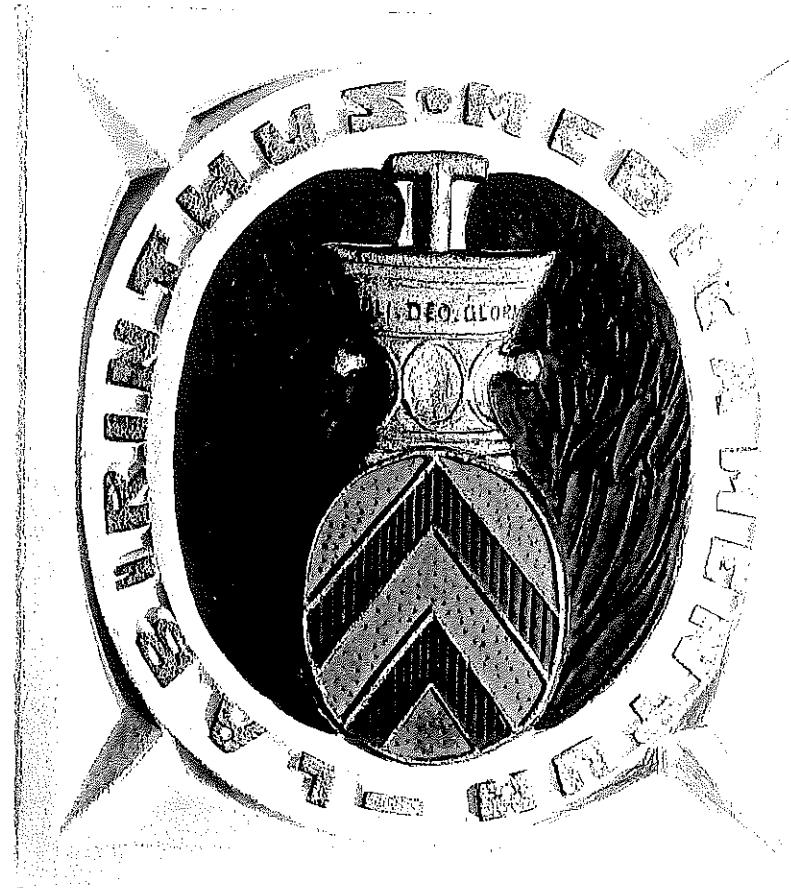
Van de Vijsel weegt het bestaan nog elke dag, ieder lichtend uur. Hij heeft opgehouden zich te verbazen over de omstandigheid dat anderen niet meer bij machte zijn met eigen ogen, te luisteren naar hetgeen tussen hemel en aarde verstaan kan worden. Amper proeft deze generatie nog van wat voor de hand ligt.

Men gaat zonder eerbied of verwondering voorbij aan de vijf rijzige thuja's, de "bomen des levens" waarvan het omhakken nu in een speling van het ambtelijke lot streng verboden is.

Wat is een oude man anders dan een stem en een schaduw? Het geslacht van Van de Vijsel gaat naspeurbaar terug tot 1664, wanneer Derrick van de Vijsel zijn eega vindt in Elisabeth van Maenen.

De stamboom geeft bekende namen aan: Van der Sanden, Van Renesse, Van Hove Appeltern. In de schouw van de rood-wit geluikte villa is een ovaal wapen gestoken met gebroken balken. Onder de klok hangt – heraldisch getekend – een ander wapen, Franse lelies, een bloemblad, een gesloten vizier.

En aan de ommezijde is een foto geplakt van de grafzerk van Jan Van de Vijsel, geleefd hebbende van 1699 tot 1760, "Meester timmerman te Ede." In de gang hangt het doek van Engelina Augustina Maillette de Buy Weniger, een vrouw die veel heeft betekend voor de oude man. Een romanti-

LABYRINTHUS-MEDICAMENTORUM

(Doolhof der geneeskunde)

sche blik in de ogen, weelderige krullen, de hand zedig om de viool. Buiten in de tuin, die sinds de inrichting in 1917 "Labyrinthus Medicamentorum" is genoemd, zet de winterzon Van de Vijsels zilverhaar in vurige gloed.. Hij plukt hier kruizemunt, daar Kardinaalsmuts, ginds aan gentiaan en juniperus. Trekt bieslook uit de natte aarde, klauwt het door elkaar en ruikt: "Hmmm, krachtig, mmm, goed. Hier neem maar mee....." De geneeskruidentuin bevatte meer dan 300 specimina. Van de Vijsel kon het werk alleen niet af. Op houten baren moesten kruiden, zaden en pootgoed – vers, gedroogd, gemalen en in het wild gezocht – tot rust komen en gereed gemaakt voor aflevering aan particulieren en bedrijven. Want van

synthetische geneesmiddelenbereiding en smaakmakers waren toen velen wars.

Met ruim tien man personeel klaarde Van de Vijsel zijn karwei en kreeg internationale vermaardheid. Twee jaar mocht hij (gratis) op de Jaarbeurs staan. Daarna bleef Van de Vijsel liever thuis in Den Dolder. Waar men hem toch wel wist te vinden.

Tot op de dag van vandaag – sinds 1895 – is Van de Vijsel gebleven bij de gedachten en ervaringen van groter mensen: de eminente Zwitser Paracelsus, medicus en alchemist, de Duitse theoloog en filosoof Georg Hegel, de geweldige Gerard Bolland, een Hollandse autodidact, die na een aanvankelijk leraarschap in Batavia ten slotte aan de eerbiedwaardige Leidse universiteit eindigde als hoogleraar in de wijsbegeerte. De mixtuur van deze drie geeft kleur aan Van de Vijsels opvattingen. Paracelcus die geniale intuïties had, maar vaak verward en buiten zinnen was. Hegel, de najager van de "objectieve geest", die in elke totale ontkenning een nieuwe werkelijkheid geboren ziet worden en steeds van een hogere orde. En dan professor Bolland die socialisme en christendom te vuur en te zwaard dorst bestrijden en Hegels natuurfilosofie naar Hollandse begrippen opwaardeerde.

Zoekend naar het boven-, zo men wil buitenaardse leven, het fijnstoffelijke, het opzegbare, is Van de Vijsel de theosofische weg gegaan. Hij heeft gestudeerd, zowel bij Bolland ("die man had ik een lauwerkrans willen aanbieden, maar toen durfde ik dat nog niet"...) als binnen de theosofische school.

Theosofie, de wijsheid van de diepere dan de gangbare kennis, baseert zich op de ijlste werelden en poogt de hoogste berg van het "Zijn" te overschouwen.

In die wereld van moeilijke begrippen, zo ver verwijderd van meetbare, tastbare omstandigheden en toestanden, leeft Van de Vijsel. De draaggolf van de filosofie is voor hem een draagstoel door de tijd, ook al begrijpen mensen dat niet. Of niet meer. Een enkele zeldzame jongere uitgezonderd misschien.

Een mens kan duizend levens leiden.

Van de Vijsel is zo iemand.

Aan de ene kant is er het hier en nu. Bijvoorbeeld dat merkwaardige medium televisie, waarvan hij een enkel programma zoals "Zienswijze"

gretig absorbeert. Dat is ook het wereldje van klanten (hij spreekt over patiënten) die stuk voor stuk het dringend advies krijgen vooral geen vlees te nuttigen. Hij geeft zelf ook de voorkeur aan vis. En versmaadt daarbij op gezette tijden het borreltje niet.

Haaks op dat leven staat zijn ervaringswereld, zijn ongebonden geest. Hij spreekt met gemak van heksen en duivels, die bestaàn en waarvoor de mens niet bang hoeft te zijn, integendeel.

Het is de angst, die mensen overheerst. Overwin dus de angst door niet bevreesd te zijn. Wees niet bang voor de dood, want je sterft iedere dag een beetje.

En, naar Confucius, "We kennen het leven niet, hoe kennen we dan de dood?"

De kruidentoonkamer

Zo maakt het Van de Vijsel niets uit of hij honderd wordt, of niet. Vandaag nog neemt hij de natuur tussen de vingers. Morgen zal hij nergens ergens zijn.

RONALD MEIJER

Uit het dagboek van Pastoor Rademaker, 1795-1872

Dit dagboek is in 1987 gepubliceerd ter gelegenheid van het 150 jarig bestaan van de parochie Soesterberg. Door inleidend wat geschiedenis toe te voegen, heb ik gepoogd de bewoners uit die tijd een plaats te geven in de historie van onze omgeving.

De Adel

Pastoor Rademaker had te maken met de familie Bosch van Drakenstein; zij waren van adel en katholiek, kwamen uit Amsterdam, 's Hertogenbosch, de Lage Vuursche, Utrecht en wellicht uit meerdere plaatsen. Over hun geschiedenis beperk ik mij, voor dit moment, tot het volgende. De leden van deze familie hadden in Nederland invloedrijke functies. In onze omgeving woonden zij o.a. op het kasteel Drakenstein in de Lage Vuursche en het landgoed Nieuw Amelisweerd te Utrecht. Maar ook het Soesterbergse landgoed Huize Sterrenberg was in hun bezit. De jonkheer waarmee pastoor Rademaker het meeste te maken had, was de dragonderofficier Charles Theodor Jean Bosch van Drakenstein, geboren op 21 juli 1807, gestorven op 4 april 1860; kortweg jonkheer Carel. Een omvangrijk aantal leden van deze familie ligt begraven op het katholieke kerkhof te Soesterberg. Hun monumentale graven tonen nog de voorname status, welke zij tijdens hun leven genoten.

Huis ter Heide

Honderdvijftig jaar geleden vonden we hier grote buitenplaatsen met de bijbehorende huisvesting van het dienstpersoneel. Bij Huis ter Heide en richting De Bilt liggen op rij: Beukbergen, Zandbergen, Dijnseburg en Beerschoten, alle uit de zeventiende eeuw. Zij werden bewoond door de adellijke en hooggeplaatste families zoals Sloet van Oldenruitenborch, Ram van Bottestein, De la Court, Nepveu, en Steengracht van Oostcappelle. Van de hofsteden c.q. woningen kennen we Dingslo, bewoond door familie Ravenhorst, bakkerij "We zien wel", van familie Van Beusekom, "de Pan". Deze uitspanning was toen gepacht door familie Smorenborg. Het hotel Huis ter Heide van Laurens Jan Nepveu en later Ravenhorst bepaalde de naam van dit buurtschap. De naam Osnabrugge komen we tegen als spooman en als manege-eigenaar resp. in Den Dolder en Huis ter Heide. In 1860 werd het witte kerkje in gebruik genomen, de eerste preken werden voorgedaan door dominee

Nicolaas Beets, alias Eduard Douwes Dekker, schrijver van de Camera Obscura.

Den Dolder

In oud Den Dolder lagen de landgoederen, de Ewijkshoeve en het Prins Hendrikoord. Gedurende de negentiende eeuw waren de beide oorden in het bezit van, het Huis van Oranje Nassau. In 1882 is dit buurtschap per onderdeel

Langs het fietspad Lage Vuursche - Soesterberg

verkocht door de Baarnsche Bouwterrein Maatschappij. De bezittingen kwamen daarna in het bezit van de gefortuneerde Amsterdamse bankier, de heer A. Boissevain. Deze heeft in de daarop volgende jaren van de directe omgeving een waar lustpark gemaakt. Rondom, en behorend tot de Ewijkshoeve, lagen daar de boerderijen, Alexanderhoeve, Staalbergen, Weltevreden en Den Dolder. In 1835 is het Huis Den Dolder afgebroken. Op die plaats is in 1848 het z.g. biljardhuisje van Prins Hendrik gebouwd. Ook Weltevreden bestaat niet meer; deze boerderij is gesloopt wellicht opgeofferd voor de aanleg van het lustpark.

Aan het begin van de Vuurschesteeg was de houtzagerij van Verhoef, vervolgens de Tol, herberg Voorst, zaadhandel Pater en boerderij Koot. Op de buitenplaatsen, bij de elite, waren verschillende families als personeel woonachtig. Zij woonden intern, bij de stalgebouwen of in de boerderijen en houtvesterswoningen. De Dolderse familienamen die daar al lang woonden waren: Van Brummelen, Vijge, Van der Pol, Van Willigenburg, Oostenbrugge, Overeem, Altena, Van der Kraats, Voorst en Koot. Het lijkt niet waarschijnlijk dat zij iets met de Soesterbergse parochie van doen hadden. Een belangrijk aantal kinderen van hen zaten eerst op de Dacosta school in Soest en daarna op de school met de Bijbel in Den Dolder.

Op de Heezer Engh, Paduaweg richting Soest hebben gewoond de families: Blankenstein, Lodenstein, Veen, Van Bergen Henegouwen, Elzendoorn, Fox, Van 't Hoog en Polhout. Hiervan behoorden zeker enigen tot de parochie van pastoor Rademaker.

Er waren ook nog vier Duitse boeren uit de Paltz, zij vestigden zich in 1775 aan de bergkant. In de Soester parochie inventariseert pastoor Dashorst zijn schaapjes. Hij komt op *1300 zielen en twee boeren daarvan bevinden zich aan de Bergkant, die twee paarden hebben*. Later werden de tijden zo slecht dat de paarden eraf waren.

Op een stuk achter de scheiding van de terreinen van de W.A. Stichting, richting Soest, bevonden zich ook twee boerderijtjes. Een daarvan is de camping, de andere is na de oorlog afgebroken.

In 1850 kwam er een hoeve der vee-artsenijschool, gesticht vanuit uit Utrecht. De broers Donselaar waren de bewoners.

In 1880, nabij de Berkenlaan, in het Meerhuisje, bakte Altena broden van 12 pond. De klanten haalden deze broden met de kruiwagen en betaalden per brood de prijs van 60 ct.

Na Altena bewoonden achtereenvolgens de families Koek, Van den Brink, Slechtenhorst en paardenhandelaar Teerhuis dit huisje.

Onze tweede bakker was ene Van Brummelen. Zijn vader kwam uit de Betuwe naar Soest. Daar ontmoete hij Hendrikje Fluit. In heel de omgeving was Hendrikje bekend en haar man, Van Brummelen ging brood bakken. De zoon van deze van Brummelen had zijn zaak aan de Dolderseweg in Den Dolder, naast kruidenier Fama.

We zitten dan al in deze eeuw.

De heer Fama werkte eind vorige eeuw bij de Heide Mij. Daarna kwam hij in 1907 bij de Willem Arntszhoeve in dienst als eerste landbouwvoorwerker. Hij begon met een span ossen de heide om te ploegen en daarmee begon de ontginning van de uitgestrekte gronden.

De ossen, 6 stuks plus een reserve, waren gestald in een schuur behorende bij de herberg en boerderij nabij de Vuurseweg; bewoners waren de reeds genoemde Van Voorst en Koot.

Vanaf 1837 was er in Soesterberg een openbare lagere school. De kinderen van de Dolderse gezinnen gingen aanvankelijk in Soesterberg op school. Over een zandpad vanaf Den Dolder liepen zij naar Soesterberg. Dit is bekend over de kinderen van Van Bergen Henegouwen en later van de kinderen Elzendoorn. Pastoor Rademaker vond dat er als de donder ook een katholieke school moest komen. Dat zou toch nog tot 1922 duren.

Tot zover de bewoners van de negentiende en begin twintigste eeuw. Wie weet waren er nog veel meer bewoners uit de negentiende eeuw. U doet ons een plezier dit te melden. Vaak komen hierbij ook oude vertellingen boven water.

's Lands overheid en politiek

De opmerkelijkste gebeurtenissen waren:

- 1787 Zwager koning Frederik van Pruisen steunt Willem V tegen een op hand en zijnde patriottische machtsgreep.
- 1795 De Bataafsche Republiek komt toch tot stand dank zij de Franse revolutie. De stadhouder wijkt uit.
- 1813 De nasleep van de Franse revolutie en het bewind onder Lodewijk Napoleon. De Utrechtse Courant bestond al en schrijft over de ellende van de oorlog.
- 1815 De monarchie werd hersteld. Willem I opent te Brussel de eerste vergadering der Staten Generaal.

De drie opeenvolgende koningen van Oranje Nassau bepalen het bewind. Dit is vanaf 1815 tot 1890. Hierbij is de democratie nog ver te zoeken. De koning benoemt de Eerste Kamer. De Provinciale Staten benoemden de tweede kamer. De in de Provinciale Staten gekozenen waren geselecteerd door de edelen en aanzienlijken uit de landelijke stand.

Ook predikanten worden volgens het collatierecht door de koning of edelen beroepen.

In de contacten met pastoor Rademaker neemt Willem II een bijzondere plaats in. De prins blijkt een voor die tijd, ruime opvatting te hebben gehad. Ook katholieken konden zich tot zijn vrienden rekenen.

In 1840 ontstond er in Nederland een geleide democratie. Dankzij de vorsten? Nee, zij verzetten zich tot het laatst. Ook het verlies van België vond plaats in deze periode.

1853. De Nederlandse Staat erkende het recht voor alle kerkgenootschappen, zich te organiseren. Katholiek Nederland is daarna weer een kerkprovincie onder leiding van paus, kardinaal en bisschoppen. (herstel Roomsche Hiërarchie)

Na 1870, onder de liberale leiding van Thorbecke, ontwikkelde zich een partijensysteem. Naast een liberale partij ontstonden krachtige politieke partijen, die later bekend werden als de antirevolutionairen van Abraham Kuyper, de Katholieke Volkspartij onder Schaepman en pas later organiseerden zich de socialisten van Troelstra.

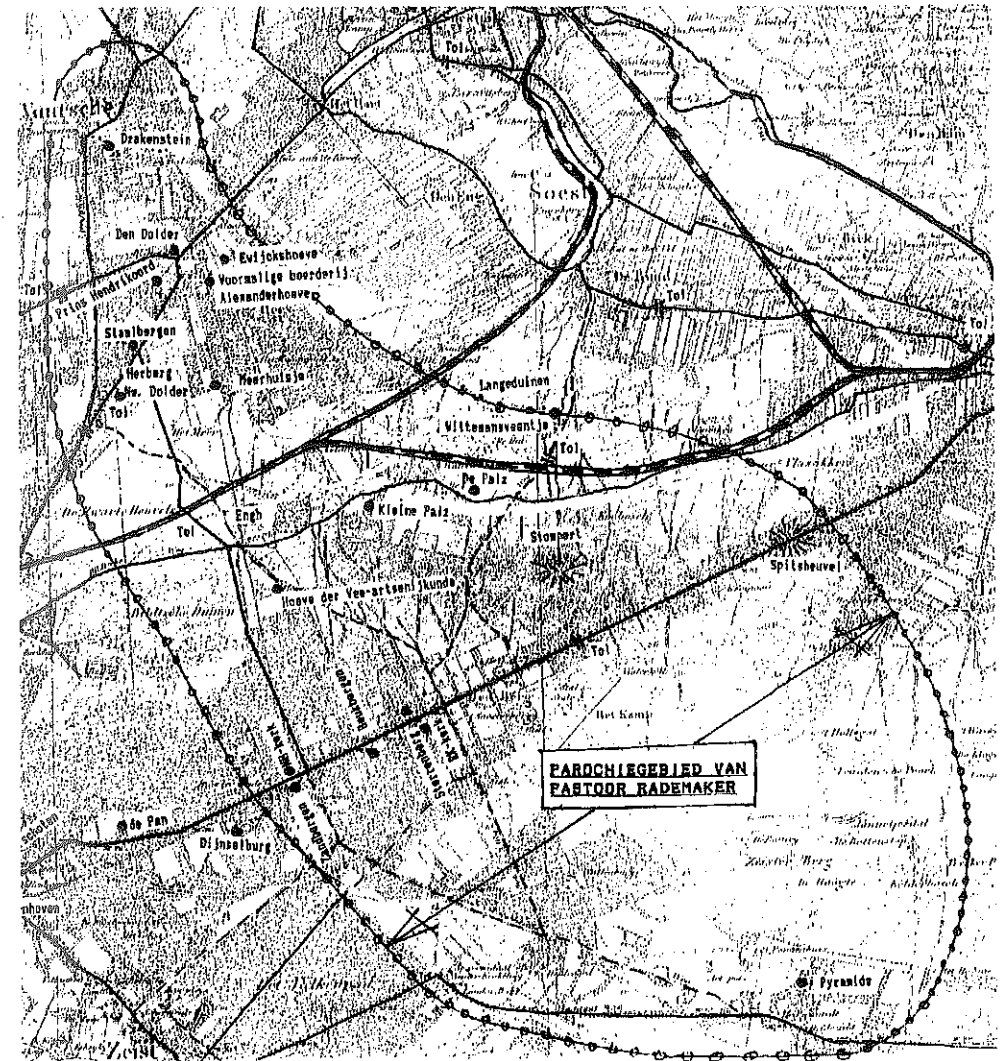
Aan 's lands politiek wordt in het dagboek voorbijgegaan. Hoewel pastoor Rademaker, naast het stichten van zijn nieuwe kerk en het herstel der "Roomsche Hiërarchie", toch in een zeer bewogen tijd leefde.

Wel maakte hij melding van een gemengd katholiek - protestant huwelijk, dat mocht hij inzegenen. Het was iets dat je in die tijd niet voor mogelijk hield.

DE PASTOOR VAN DE AMERSFOORTSE HEIDE

Op 7 augustus 1837 ontving kapelaan Rademaker, op zijn 42 ste verjaardag, zijn benoeming tot pastoor van de Amersfoortse heide.

De parochie omvatte uitsluitend een groot stuk heide dat zich uitstreckte van de Spitsheuvel, (Amersfoortseweg) over de piramide tot aan de Woudenbergseweg, vandaar richting Zeist tot aan de Krakeling, vervolgens naar het noorden, via de Vuursesteeg tot aan Drakenstein, daar achterlangs via de Dolderse venen uitkomend op de kruising van de Embrachementsweg en Prinsenlaan, langs de Ewijkseduinen en Langeduinen naar het Wittemansveentje (bij Station Soestduinen) tenslotte over de heide, weer uitkomend bij de Spitsheuvel.

Parochiegebied van pastoor Rademaker.

Er was geen kerkgebouw. In tegenstelling tot pastoor Rademaker weigerde een Breukelense kapelaan, ene Van Schaick, zijn benoeming als eerste pastoor in Soest, omdat er ook daar nog geen kerk aanwezig was. *Rademaker was uit ander hout gesneden.* Hij bouwde zijn kerk en bracht hier behoorlijk wat leven in de brouwerij. Het zou een script voor een boek of film kunnen zijn.

De schapjes

Tussen 1837 en 1872 was pastoor Rademaker de rooms-katholieke herder over het gebied waarbinnen ook Den Dolder valt.

Hij meende een hoeder te worden, over een kudde van eenvoudige zielen ,die zijn als dolende schapen, verspreid rondwalend over die uitgestrekte heide.

De standplaats aan de Amersfoortseweg maakte op hem de indruk van teruggetrokken woningen en hutten. Het had de reputatie, een oord van struikrovers en gauwdieven te zijn.

Maar een Soester historicus schrijft:

Er was hier inderdaad vreselijke armoede, mensen leefden in plaggenhutten op de heide en maakten daarvan borstels en bezems.

De pastoor vervolgt, in de winter was er bijna niet doorheen te komen: Het was tussen de heuvels vol water. Bij geboorte, ziekte en overlijden was het zwaar en soms ondoenlijk om tijdig ter plaatse te zijn."

Hij kwam in dat landschap ook nog een heel ander soort volk tegen. Naar zijn eigen zeggen waren het de groten der aarde en daar kon hij niet omheen.

In eerste instantie diende de familie Bosch van Drakenstein zich aan. Zij waren de grootgrondbezitters. Door hen werd de plaats aangewezen, waar hij de kerk kon neerzetten, voor de noodkerk kreeg hij de beschikking over het vervallen huize Sterrenberg.

Door de andere grondbezitter, de erfprins van Oranje, Z.K.H. prins Willem II, werd de pastoor op 9 september 1837 op het paleis te Soestdijk ontboden, om met het prinselijk gezin te komen dineren. Daarvoor, op diezelfde dag, moest hij in Soesterberg zijn eerste uitvaart celebreren.

Tijdens de maaltijd werd de pastoor meegedeeld dat het bisdom mocht rekenen op de steun van de Erfprins in de verkrijging tot vergunning voor deze statie.

Vermoeid doch voldaan wandelt de pastoor vanaf Soestdijk huiswaarts, de weg volgend via karresporen. Hoewel een huiswaarts... , zijn huis bestond uit een vochtig zijkamertje, onder de rieten kap van de boerderij Van Maaren.

Zoals gezegd kreeg hij te maken met veel gezagsdragers , met de meesten, zoals de rooms- katholieke geestelijken, de landheren en overheidsdienaren, verliep dit welwillend, maar met de burgemeester en de pastoor van Soest lag pastoor Rademaker stevig overhoop.

Ondanks de gulde toezeggingen heeft de pastoor voor een groot deel zelf, met opbrengsten uit bedeltochten, stap voor stap zijn kerk gesticht. Vanaf het graafwerk in de fundering tot en met de voltooiing van het dak. Ook de inrich-

ting die er moest komen, zoals de preekstoel, het altaar, het orgel, de beelden, etc. Eerst moest het financieel mogelijk zijn, pas dan zette hij de bouw voort met sobere en betaalbare plannen.

Maar bij ieder nieuw plan kreeg hij met name door jonkheer Carel en de aartspriester, wensen aangepraat die gericht waren op mooier en groter, dus duurder. Het geld kwam wel goed, zo werd hem verzekerd. Als hij dan toegaf, gebeurde het wel dat jonkheer Carel in een kwade bui, bij het zoveelste misverstand, zijn financiële toezegging niet na kwam. Ook de kerk sprong niet bij. De pastoor echter ging gewoon door met zijn inzameltochten, die soms vernederend en moeizaam verliepen.

Anderzijds, steeds als er een nieuwe bouwfase gereedkwam en deze feestelijk werd ingewijd, dan was Rademaker een dankbaar en gelukkig mens, en naast hem stond Jonkheer Carel, die zich welwillend liet complimenteren met al dat moois in de naar hem genoemde kerk.

Soesterberg rooms-katholieke kerk

In de oude mamma Bosch van Drakenstein, had Rademaker een trouwe bondgenoot, van wie hij veel steun ondervond. Als het moest, vermaande zij haar zoon, zodat de geestelijke met de dragonder te paard weer enige tijd samen door één deur konden.

Dit volstrekt feodaal decor staat waarschijnlijk model voor de geschiedenis van onze omgeving. De armoede in een gebied waar nog in 1846 de aardappel-oogst bederft, daar waar de pastoor te voet zijn parochianen bezocht en de welgestelde landheer op zijn paard over het Vuursche, Soesterse en Dolderse gebied draafde.

Op 21 Augustus 1839 vond de plechtige consecratie van de kerk plaats. Dit was een groot gebeuren. Helaas ging er tot verdriet van de pastoor iets mis met de priestergewaden. Zij bleken tijdens de mis zoek, terwijl de aartspriester ze met celebratie tijdens de viering om beurten moest dragen.

De beschrijving hiervan, de ontsteltenis, het gekibbel, en de ontknoping..... Voor een buitenstaander is dat humor van de bovenste plank. De pastoor dacht daar als slachtoffer uiteraard anders over.

's Avonds werden de feestelijkheden voortgezet met een diner in de pastorie. Mamma Bosch van Drakenstein stond er op dat zij de kosten voor haar rekening zou nemen; alles moest deftig zijn. De pastoor kreeg een goede kok en een banketbakker toegewezen.

Voor de bediening bood mamma de hulp aan van haar koetsiers en palfreniers. De maaltijd was overvloedig en naar ieders tevredenheid. De toosten en de tafelredes werden uitgesproken onder leiding van een ceremoniemeester.

Het ontging de pastoor niet dat de bedienden zo gezwind de wijnflessen bij de drinkers opdienden en wegnamen. Tot slot van deze bijeenkomst nam ieder voldaan afscheid. Terwijl mamma stond te wachten op haar koets, kwamen de jonkheren enigszins bedremmeld melden, dat een koetsier en een palfrenier van jonkheer Willem waren verdwenen nadat zij hun rok en livrijen over de koetsen hadden heengegoid. Zij zeiden dat jonkheer Willem zelf had moeten rijden, maar dat de koetsier van mamma zeer bekwaam was, hoewel hij zo dronken was, dat hij nauwelijks op de bok kon komen. Het werd duidelijk, dat de gezwind afruimende bediening zichzelf stevig tegoed had gedaan aan de half gelege flessen. Met een beschonken koetsier reed de niets vermoedende mamma 's avonds laat langs de Maliebaan naar haar huis Oud Amelisweerd te Utrecht. Waarschijnlijk wist het paard op eigen gelegenheid de stal te vinden; je hoort dit wel vaker.

De belhamels kwamen de volgende dag naar Soesterberg om raad en voor-spoed te vragen, ofschoon zij derzelfde niet navolgde heeft er een dier twee toen maar dienst naar de Oost genomen.

Over de situatie van de Katholieke kerken meldt Pastoor Rademaker: *Dat men in 1837 niet veel gewoon was, vermits men bijna overal nog ellendige huiskerkjes had. Zelfs in Utrecht was geen enkele goede kerk te vinden.*

Het zal dan ook geen toeval zijn geweest dat juist te Soesterberg in de zomer van 1849 de missiedagen werd belegd.

Van heinde en ver kwamen er in die tien dagen naar schatting 50.000 bezoekers, in een ware pelgrimage naar de mooie kerk om de diensten mee te maken, te bidden en ter communie te gaan.

Uit dit alles blijkt dat pastoor Rademakers ambities verder strekten dan de verspreid dolende schaapjes van de Amersfoortse heide.

Deze uitbundige geloofsbeleving bleef in Den Haag niet onopgemerkt. Zelfs de minister, Zijne Excellentie Thorbecke, liet zich informeren en weldra begonnen de problemen. Mede door de wet, die herstel van de hiërarchische regels van Rome bekrachtigde, werden de ambities van pastoor Rademaker wat ingetoomd.

Desondanks kwam hij alsnog in conflict met de burgemeester P. Gallenkamp Pels uit Soest. De pastoor hield processies, waarbij de meningen botsten over de vraag of dit wel of niet op de openbare weg geschiedde. Het kerkpad was volgens de burgemeester de openbare weg, maar in feite was het privéterrein dat toebehoorde aan jonkheer Carel.

De Soester burgervader kwam aanvankelijk op elke kerkviering om toe te zien op naleving van de wet. Nadat de gerechtelijke uitspraak in zijn nadeel uitpakte, bleef de Soester burgervader bij de viering van de Heilige Sacramentsdag, wijselijk "over de berg" in Soest.

De pastoor citeert quasi onschuldig:

Wel stuurde hij de veldwachter en een brigadier, zij zelf vonden dat het niets dan plagerij ware, zowel zelven om hier de hele dag te moeten zijn, als voor ons daar wij toch niets tegen de wet uitvoerden.

Ofschoon wij om hun een plezier te doen, om de kerk met de processie heen trokken.

Ook pastoor Steenhof van Soest was met Rademaker nog al eens in onmin. Dit ging over een aantal zaken waaronder:

- Er was verschil van mening over de grensbepaling van hun beider parochies. Steenhof speelde landjepik over een deel bewoond door parochianen met inkomsten. De rest mocht Rademaker hebben.

- Er was ruzie over een eervolle uitnodiging, gericht aan Rademaker, voor een bezoek aan paleis Soestdijk. Deze kwam door inmenging van het bisdom terecht bij pastoor Steenhof.

- Over de celebratie van de heilige mis op het kamp van Zeist.

Hoewel dit door de legerleiding schriftelijk was opgedragen aan pastoor Rademaker, werd dit door de bisschop, volgens de rooms-katholieke hiërarchie, overgedragen aan pastoor Steenhof. Ook het geboden honorarium van tweehonderd gulden verdween in de parochiekas van Soest.

In al deze kwesties trok pastoor Steenhof, een niet onbemiddelde, voormalige hoogleraar uit Oegstgeest, hierbij aan het langste eindje.

Die bedeltochten die te voet, soms op schaatsen, en een enkele maal per koets plaatsvonden, gingen door heel ons land en zelfs tot in België.

Zij hebben zoveel opgebracht dat aan het einde van de ambtstermijn nog een restschuld van Fl. 7.750,= openstond. De pastoor meldt. *Aartspriester eiste deze schuld niet meer op.*

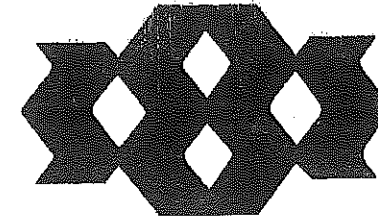
Zijn laatste daad, een poging om na het overlijden van de plaatselijke vroedvrouw, deze door een waardige vervangster te doen opvolgen mislukt, doordat hogerop anders werd beslist. *Waardoor de zaak waarvoor ik (de pastoor) veel moeite had aangewend, geheel en al verloren scheen, intussen had ik mijn plicht vervuld en moest de zaak aan God overlaten en er verder in berusten.*

De moegestreden pastoor, geboren op 7 augustus in 1795, is overleden op 19 december 1872. Hij is begraven op de rooms-katholieke begraafplaats te Soesterberg.

Jan van Dijk

- * Literatuur; Het dagboek van pastoor Rademaker, het exemplaar hiervan mocht ik van Cor Sukking uit Soesterberg, ter inzage krijgen.
- * Publicaties van Lensink en Top, over Soesterberg.
- * Publicaties van L.J. Staal, over Den Dolder.
- * Verschillende mensen die hun en mijn geheugen konden en wilden opfrissen door in de familiehistorie te duiken.

Aan allen, mijn dank!

KOOY makelaars bv

De professionele adviseurs voor:

- * onroerende goederen
- * hypotheken
- * assurantiën
- * beleggingen
- * taxaties
- * bedrijfshuisvesting

Tel.: 030 - 2291379

Fax: 030 - 2293484

Mobiel: 06 - 52169955